

ФИЛОЛОГИЯ ИЛИМДЕРИ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PHILOLOGICAL SCIENCES

Сегизбаева Н.К.

**ТИЛДЕРДИ ДЕНГЭЭЛДЕР БОЮНЧА ОКУТУУНУН
МЕТОДОЛОГИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ**

Сегизбаева Н.К.

**МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ
ЯЗЫКОВ ПО УРОВНЯМ**

N.K. Segizbaeva

**METHODOLOGICAL BASES OF LEARNING
LANGUAGE BY LEVEL**

УДК: 378.02:372.8

Макалада тилди деңгээлдер боюнча окутуунун методологиялык негиздери каралып, окутуу процессиндеги актуалдуу маселелер жөнүндө сөз болот. Учурдагы өз алдынча өнүгүп келаткан илим жаатында айрым бир маселелерди чечүү каралат. Тилди өздөштүрүү мээдеги ойлоону, ой жүгүртүү процесстери, тактап айтканда, тил бирдиктерин анализдөө (иликтөө), синтездөө, салыштыруу, жалпылоо процесстери тууралуу айтылат. Ошондой эле эне тилди окутуу методикасын түзүүдө индивиддин кыска жана узак мөөнөттүү эстеп калуу психикалык жөндөмдүүлүгү өзгөчө мааниге ээ экендиги белгиленди. Тилди колдоно билүү билиминин калыптанышы канчалык бат болсо, тилди колдоно билүү да ошончолук тез калыптанат. Маектешүү теориясынын, кеп ишмердигинин, психолингвистиканын, социолингвистиканын, лингвистиканын жана коммуникация теориясынын позицияларынан алып караганда, тилди колдоно билүүдө субъектиде төмөнкүлөрдөй касиет-сапаттардын болушу жөнүндө сөз болот.

Негизги сөздөр: деңгээл, тил, окутуу процесси, тил өздөштүрүү, анализ, синтез, тил бирдиктери, лингводидактика, коммуникация, кеп ишмердиги.

В статье рассматриваются методологические основы и процесс обучения языковых уровней, актуальные вопросы в учебном процессе. В современной развивающей науке находим решение определенным задачам, в которых затрагиваются методологические основы языковых уровней. Идет речь о освоении языка, о процессах логического мышления, сравнительный анализ и синтез языковых единиц. Особое внимание уделяется психологическим способностям индивида в методике обучения родному языку, который при овладении языком становится объектом исследования. Способность применять и использовать знание языкового образования, формирование возможности использования языка. Теория видов речевой деятельности (говорение, письмо, аудирование, чтение), интервью, теория психолингвистики и социолингвистики, лингвистика и коммуникация связи с использованием языка в познании субъектов, затрагивая следующие черты личности.

Ключевые слова: уровень языка, язык, учебный процесс, освоение языка, языковые единицы, анализ, синтез, лингводидактика.

The article discusses the methodological foundations and the process of teaching language levels, relevant issues in the educational process. In modern developing science, we find a solution to certain problems that affect the methodological foundations of language levels. We are talking about language development, the processes of logical thinking, comparative analysis and synthesis of language units. Particular attention is paid to the psychological abilities of the individual in the methodology of teaching their own language, which, when mastering the language, becomes an object of study. The ability to apply and use knowledge of language education, the formation of the possibility of using the language. The theory of types of speech activity (speaking, writing, listening, reading), interviews, the theory of psycholinguistics and sociolinguistics, linguistics and communication communication using language in the cognition of subjects, affecting the following personality traits.

Key words: language level, language, educational process, language development, language units, analysis, synthesis.

Тил үйрөтүү методологиясы ХХ кылымга чейин мамиле кылуунун (тил үйрөтүү методикасындагы «мамиле кылуу» терминин орус тилинде «подход», англис тилинде «approach» деген терминдердин эквиваленти катары түшүнөбүз) эки түрүнүн ортосунда өнүккөндүгү илимий булактарда белгиленет. Алардын биринчи түрү тилди колдоно билүүгө, башкача айтканда, ошол тилде эркин сүйлөөгө жана кепти угуп түшүнүүгө, адабияттарды окуй алууга багытталган. Экинчи түрү башка тилдерди иликтөөгө, б.а., алардын түзүлүшүн, грамматикалык эрежелерин окутууга арналган.

Атактуу тил мугалими жана методология адиси, улуту чех – Ян Коменский (Jan Comenius) өзүнүн окутуу ыкмалары тууралуу китептерин 1631-1658-жылдар аралыгында басып чыгарткан. Ал колдонгон жана

өнүктүргөн тил окутуу ыкмалары жана сунуштары төмөнкүлөр болгон:

- тилди окутууда эрежелердин ордуна имитацияны (бир нерсени тууроону, б.а., кайсы бир үлгүнү так кайталоону) колдонуу;

- окуучуну өзүндөн кийин кайталатуу (айткан сөздөрүндү, сүйлөмдөрүндү кайталатуу);

- башында жаттоого арналган сөздөрдүн чектелген гана санын колдонуу;

- окуучуларга окуганга жана сүйлөгөнгө жардам берүү;

- тилге үйрөтүүдө сөздөрдүн мааниси түшүнүктүү болуш үчүн сүрөттөрдү колдонуу.

Тилди өздөштүрүү учурда мээдеги ойлоону, ой жүгүртүү процесстери, тактап айтканда, тил бирдиктерин анализдөө (иликтөө), синтездөө, салыштыруу, жалпылоо ж.б. өзгөчө орунду ээлейт.

Башка тилди окутуу методикасын түзүүдө индивиддин кыска жана узак мөөнөттүү эстеп калуу психикалык жөндөмдүүлүгү өзгөчө мааниге ээ экендиги белгиленди. Ошондуктан адам эсинин (эстеп калуу жөндөмдүүлүгүнүн) мүмкүнчүлүктөрү менен эсептешпей туруп, окутуу бирдиктерин туура тандап, алардын иретин, көлөмүн, окутуу процессинде алардын кайталанышын аныктоо өтө кыйын иш экендиги да белгилүү болду.

50-жылдардын ортосунда методика бир илимдин эмес, бир нече илимдин турмушта колдонулуучу (орусчасы – «прикладная») дисциплинасы катары кабыл алынган. Тил үйрөтүү жана тарбиялоо процесси толугу менен лингвистика, психология жана педагогика илимдеринин мыйзам ченемдүүлүктөрүнө негизделет деген пикир үстөмдүк кыла баштады.

Тилдерди үйрөтүү методикасында бардык методдорду изилдөө методдору (жалпы жана жалпы илимий) жана окутуу методдору (жалпы дидактикалык жана жеке методдор) деп, эки ири топко бөлсөк болот.

Тил – бул коммуникация, пикир алышуу максатында кызмат өтөгөн, адамдын дүйнө тууралуу бардык билимдери менен элестерин камтыган, стихиялык түрдө адам коомунда пайда болгон жана өнүгүп жаткан дискреттүү тыбыш белгилер системасы болсо, кеп – тыбыш (ички сүйлөөнү да кошкондо) жана жазуу формасындагы конкреттүү сүйлөө. Кеп деп сүйлөө процессин гана эмес, ошол процесстин натыйжасын да, б.а., кеп ишмердиги да, эс жана кат аркылуу фиксацияланган, катталган кеп чыгармаларын да түшүнөбүз [2, 255-б.].

Азыркы учурда тил үйрөтүү методикасында эл аралык стандарттар боюнча окутуу предмети катары алынган тилдин статусуна жараша төмөнкүдөй белгилөөлөр кабыл алынган:

- TOSL (Teaching of Second Language – экинчи тилди окутуу). Окутуу предмети – өлкөдө расмий

түрдө жарыяланган мамлекеттик тил. Мисалы, Кыргызстанда жашаган башка улуттар үчүн методикалык аныктама боюнча кыргыз тили «экинчи тил» болуп эсептелет. Экинчи тилди окутуунун өзгөчөлүгү – тил чөйрөсүнүн кеңири болгондугунда.

- TOFL (Teaching of Foreign Language – чет тилин окутуу). Бул термин аркылуу өлкөдө чет тили болгон тил белгиленет. Мисалы, кыргызстандыктар үчүн англис, француз, немис, акыркы кезде орус тили чет тили болуп эсептелет. Чет тилин окутуунун өзгөчөлүгү – тил чөйрөсүнүн тар болушунда (тил адистери – окутуучулар, атайын клубдар, тил үйрөтүү борборлору).

- LWC (Language of Wide Communication – кеңири тараган маектешүү тили). Бул аббревиатура аркылуу кайсы бир аймакта маектешүү үчүн кеңири колдонулган тил белгиленет [4, 17-б.].

Тилди окутуунун методикасынын өнүгүүсүнүн заманбап этабында анын үч деңгээли аныкталды: методология, лингводидактика жана технология. «Лингводидактика – тилдерди окутуунун методикасынын теоретикалык бөлүгү жана ал лингвистика менен методиканын интеграциясынын натыйжасында пайда болгон [1, 23-б.].

Лингводидактиканын объекти болуп тилдерди үйрөтүүнүн теоретикалык жактан негизделген процесси жана аны изилдөө: концепциялар, тилдик билим берүүнүн мазмуну, окутууну уюштуруунун формалары, изилдөөнүн механизми жана окутуу процессинин түзүлүшү эсептелет.

Лингводидактиканын предметтери – тилди окутуунун өз ара карым-катышынын мыйзам ченемдүүлүктөрүнүн теоретикалык жактан негизи (окутуучунун ишмердүүлүгү), окуу (студенттин ишмердүүлүгү), окуу материалынын мазмуну жана кесиптик билимдерге ээ болуунун технологиясы.

Тилди окутуунун методикасында лингводидактика төмөнкү функцияларды аткарат:

Илимий-теоретикалык (тилди окутуунун процессин изилдөө);

• Конструктивдүү-моделлештирүү (калыптандыруу, окуу процессин жаңылоо);

• Интегративдик (философтордун, лингвисттердин, педагогдордун, психологдордун, методисттердин, коммуникация жана информатиканын теориясынын адистеринин илимий жетишкендиктерин тилге окутуунун процессин жеткиликтүү негиздөө максатында бириктирүү).

• Философиялык түшүнүктөр: форма менен мазмун; мүмкүнчүлүк, сан менен сапат, мыйзам менен мыйзам ченемдүүлүк ж.б.;

• Жалпы илимий түшүнүктөр: түзүлүш, функция, себеп жана натыйжа, процесс, концепция, мамиле, аспект, ишмердүүлүк, принцип ж.б.;

• Педагогиканын жалпы түшүнүктөрү: билим берүү, өнүгүү, тарбия, педагогикалык эксперимент, педагогикалык процесс, педагогикалык мониторинг ж.б.;

• Лингводидактиканын спецификалык түшүнүктөрү: тилди окутуу, тилди үйрөнүү, орус тили (башка тилдер да кирет) окуу предмети катары, окуу материалы, окуудагы жагдайлар, принциптер, тилге окутуунун методдору жана ыкмалары ж.б.

Тектеш илимдерден алынган түшүнүктөр:

• психологиядан (кабыл алуу, түшүнүү, өздөштүрүү, эс-тутум, ой жүгүртүү ж.б.);

• логикадан (индукция, дедукция, анализ, синтез, жалпылоо, классификация, систематизация ж.б.);

• психолингвистикадан (кеп ишмердүүлүгүнүн теориясы, кептин пайда болушу, сүйлөө кебин калыптандыруу, кеп ишмердүүлүгү, кептин механизми ж.б.). ЖОЖдорго окутуунун заманбап системасы студенттердин ишмердүүлүгүнүн бирдиктүү карым-катышынын негизинде түзүлөт.

ЖОЖдордо тилди окутуунун процесси – бирдиктүү система болуп саналат жана төмөнкүлөрдөн турат:

- тилди окутуунун маселелери жана максаттары;

- окуу материалынын мазмуну;

- өздөштүрүүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү;

- методдор, каражаттар, уюштуруу формалары,

тилди окутуунун технологиялары, коюлган белгилүү максаттар.

ЖОЖдордун профессордук-окутуучулар курамынын ишмердүүлүгүнүн максаты – түрдүү типтеги билим берүүчү мекемелери үчүн квалификациясы жогору адистерди даярдап чыгаруу жана ал максаттарга жетүү үчүн төмөнкүдөй маселелер чечилет:

• Студенттердин илимий фундаменталдуу кругозорун калыптандыруу, үйрөнүп жаткан тилди системалуу кабыл алуу, лингвистикалык фактылардын маңызын ачуу, дисциплина аралык лингвистикалык билимдерди жөнгө салуу;

• Лингвистикалык туюмду өнүктүрүү, илимий-изилдөөчүлүк жана кесиптик инновациялык иште

келечектеги тилчинин чыгармачыл дараметин калыптандыруу;

• Кесиптик стратегиялык маселелерди чечүү даярдыгын калыптандыруу, педагогикалык жана илимий-изилдөөчүк маселелерди чечүү үчүн керектүү маалыматтарды издөөдө заманбап ыкмаларды колдонуу, өз алдынча билим алууну, пландаштырууну үйрөнүүсүн калыптандыруу.

Тилди колдоно билүү билиминин калыптанышы канчалык бат болсо, тилди колдоно билүү да ошончолук тез калыптанат. Маектешүү теориясынын, кеп ишмердигинин, психолингвистиканын, социолингвистиканын, лингвистиканын жана коммуникация теориясынын позицияларынан алып караганда, тилди колдоно билүүдө субъектиде төмөнкүлөрдөй касиет-сапаттардын болушу шарт:

1. окутуунун лингвистикалык негиздерин түзгөн тилдик (лингвистикалык) компетенция;

2. башка тилдеги айтымдарды кабыл алуу жана жаратуу механизмдеринин калыптангандыгы, б.а., кептик компетенция;

3. кырдаалга жараша кептик жүрүм-турум программасын тандоо жана турмушка ашыруу жөндөмдүүлүгү, б.а., коммуникативдик компетенция.

Жалпысынан кайсы бир тармакта ишти аткарууда көндүмдөр аркылуу пайда болгон жөндөмдүүлүктү, билимдин негизинде түзүлгөн ошол ишти аткарууга кудуретинин жеткендигин компетенция деп түшүнсө болот [3].

Адабияттар:

1. Биялиев К. А. Кыргыз тили: Жогорку окуу жайларындагы башка улуттардын студенттери үчүн окуу китеби. – Б.: КРСУ, 2002. – 272 б.
2. Русский язык: Энциклопедия. – М., 1979. - 431 с.
3. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. - М., 1989.
4. Щукин А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного: Учеб. пособие для вузов. – М.: Высшая школа, 2003. – 334 с.
5. Шоокумова Д.П. Билим берүү ишмердүүлүгүн изилдөөдөгү кээ бир теоретикалык укуктук көз караштар: Наука и новые технологии № 8, 2014, 38 б.

Рецензент: к.пед.н. Абдраева Н.Э.